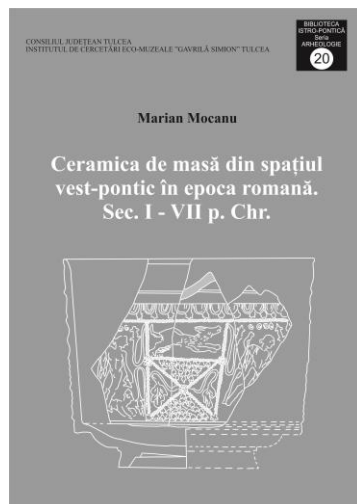

Marian Mocanu, *Ceramica de masă din spațiul vest-pontic în epoca romană. Secolele I-VII p. Chr.*, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 20, Editura Mega, Cluj-Napoca 2021, 290 p. (cu 89 figuri incluse în text), ISBN 978-606-020-347-6.

Lucrarea lui Marian Mocanu reprezintă teza de doctorat susținută la Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" Iași și este structurată pe patru capitole: I. *Considerații referitoare la ceramica de masă din spațiul vest-pontic* (p. 11-20), II. *Ceramica de masă din spațiul vest-pontic în perioada Principatului* (p. 21-142), III. *Ceramica de masă din spațiul vest-pontic în Antichitatea târzie* (p. 143-218) și IV. *Ceramica de masă din spațiul vest-pontic în contextul lumii romane* (p. 219-252). Acestea sunt precedate de *Introducere* (p. 9-10) și succedate de *Rezumat* (în limba engleză) (p. 253-274), *Abrevieri* (p. 275-276) și *Bibliografie* (p. 277-290).

În primul capitol, în *Considerații de natură metodologică*, după ce trece în revistă termenii utilizați pentru definirea acestei categorii ceramice, autorul motivează de ce a ales să trateze doar vesela pentru servitul mâncării (*vasa escaria* sau formele deschise), neluând în considerare și vesela pentru servitul lichidelor (*vasa po(ta)toria* sau formele închise). În stabilirea limitelor geografice și cronologice ale demersului său, Marian Mocanu preferă sintagma "spațiul istro-pontic", care, spre deosebire de "Dobrogea romană" (utilizată în literatura arheologică de la noi cu referire doar la partea românească a provinciei) crează mai puține confuzii; perioada tratată e cea în care spațiul în discuție a fost integrat, politic și economic, în Imperiul roman. Pentru descrierea vaselor criteriile utilizate sunt: forma, dimensiunile, prezența sau absența decorului, caracteristicile pastei și ale slipului sau angobei. Clasificarea e realizată pe zone geografice de producție, fiind utilizate, în general, tipologii acceptate în ultimele decenii în literatura de specialitate.

În *Stadiul cercetărilor* sunt amintite preocupările legate de ceramica de masă de factură romană, de la constituirea primelor colecții la inițierea cercetărilor sistematice și apariția primelor studii. Autorul evidențiază toți specialiștii ce au avut contribuții esențiale studierii acestor artefacte, de la H. Dragendorff, la J. W. Hayes, A. Caradini și P. M. Kenrik, preocupați în special de tipologii pentru fiecare zonă de producție și la M. Bonifay, P. Reynold, J. Poblome, care pun accent pe relațiile interculturale și de schimb între diverse regiuni ale Imperiului. Pentru zona Dunării de Jos și nordul Mării Negre, sunt menționați T. N. Knipovici, V. F. Gaidukevici, I. B. Zeest, T.

Arsen'eva, T. N. Krapivina, D. Zhuravlev, P. Dyczec, G. Kabaccieva, B. Sultov, A. Dimitrova-Milceva, Gh. Popilian, I. Bogdan-Cătănciu, Al. Barnea, Em. Gămureac, Al. Suceveanu, A. Opaît, Fl. Topoleanu, O. Bounegru, V. H. Baumann.

În al doilea capitol, ceramica de epocă romană timpurie e analizată pe zone de producție. Prima categorie luată în discuție e ceramica levantină, prezentă prin *Eastern Sigillata A*, definită astfel de K. Keynon în 1957. Până în prezent nu au fost descoperite atelierile acestor produse, zona siro-palestiniană fiind propusă de mai mulți specialiști, pe baza prezenței massive a lor în această zonă. În zona istro-pontică Marian Mocanu identifică puține vase *Eastern Sigillata A*, în contexte datate între sec. I a.Chr. și II p.Chr.; acestea se încadrează în opt forme.

Ceramica micro-asiatică este prezentă în spațiul în discuție în contexte romane timpurii prin *Eastern Sigillata B* și *Eastern Sigillata C / Pergamene Red Slip Ware*, în cantități mari. Inițial, atelierile acesteia au fost sucursale ale celor italice. Pentru prima categorie atelierile nu au fost descoperite, însă J.W. Hayes a propus localizarea acestora în vestul Asiei Mici, pe Valea Meander, ipoteză acceptată și în prezent, în timp ce pentru a doua acestea au fost descoperite și cercetate în teritoriul pergamenian, la periferia orașului și la Çandarli. *Eastern Sigillata B* e atestată în Dobrogea prin 14 forme (una neavând analogii) iar *Eastern Sigillata C* prin nouă.

Ceramica occidentală este atestată în spațiul istro-pontic prin *Sigillata Italica*, *Sigillata Gallica* și *Sigillata Danubiana / Middle Danube Sigillata*. Prima categorie, produsă în atelierile aretine și în sucursale ale acestora, este prezentă prin puține exemplare, în centre militare de pe *limes*-ul danubian (Noviodunum, Troesmis, Carsium), în contexte din ultimele trei decenii ale sec. I p.Chr. și din secolul următor; acestea sunt încadrate în patru forme. Cea mai răspândită categorie e *Sigillata Gallica*, produsă în ateliere din sudul provinciei (La Graufesemque, Banassac), centrul (Lezoux, Coulanges, Saint-Bonnet, Sainr Rémy) și vestul acesteia (Reinzhabern, Pfaffenhofen, Westendorf). În zona istro-pontică e prezentă prin șase forme fără decor, trei cu decor în relief și una încadrată în *sigillata marmorata*, în special tot în centrele de la Dunăre, deși nu lipsește nici în cele de pe litoral sau din interiorul provinciei Moesia Inferior. Autorul prezintă și două ștampile de producător, de la Argamun și Durostorum. Noi am încadra cu rezerve prima ștampilă în situl de pe litoral, deoarece aceasta provine din cercetări mai vechi, iar condițiile descoperirii nu sunt clare. În plus, îi amintim o ștampilă pe un vas de la (L)Ibida, dintr-un context anterior mijlocului sec. II p.Chr. Ultima categorie, *Sigillata Danubiana*, este atestată prin câteva piese încadrate în trei forme.

Ceramica pontică este clasificată în *Sigillata*, *Durostorum Red Slip / Lower Danube Caolin Ware*, ceramica glazurată, ceramica marmorată, *Early Pontic Red Slip Ware* și *Pontic Gray / Brown Slip Ware*. Aceasta este prezentă în toate așezările și necropolele cercetate. *Sigillata pontică* este atestată prin 18 forme: 12 fără decor, cinci cu decor în

tehnica barbotinei și una cu decor în relief. Autorul utilizează, pentru catalog și analogii, vase inedite din cercetări recente sau studii specifice, deși unele forme sunt prezente în majoritatea așezărilor și necropolelor cercetate. De exemplu, *Forma 13*, produsă în atelierele orașului Nicopolis ad Istrum este atestată și la Arrubium și Argamum, *Forma 18* și la Argamum și (L)Ibida etc. *Durostorum Red Slip Ware* este prezentă prin patru forme, ceramica glazurată prin două, iar cea marmorată prin trei, toate prin puține exemplare. În ceea ce privește ceramica glazurată, îi atragem atenția autorului că *Forma 2*, e atestată și la (L)Ibida, printr-o piesă descoperită la edificiul termal. Pe baza a două loturi consistente rezultate din cercetări recente (de la Slava Rusă și Niculițel), Marian Mocanu stabilește 11 forme pentru următoarea categorie, *Early Pontic Red Slip Ware*; pentru aceasta, propune căutarea atelierelor în vestul sau în sudul Mării Negre (în zona orașului Hadrianopolis). Pentru ultima categorie, ceramica cu slip maroniu, neglijată de specialiști până în prezent, care-și are originea în cea a populațiilor indigene, autorul stabilește șase forme. Marian Mocanu este primul ceramolog care pune în ordine ceramica pontică romană timpurie, majoritară în siturile dintre Dunăre și Mare. Clasificarea lui va sta, cu siguranță, la baza tuturor studiilor referitoare la aceste artefacte.

Al treilea capitol, păstrează structura precedentului. Prima categorie analizată e ceramica nord-africană (*African Red Slip Ware*), ale cărei ateliere se găsesc în Tunisia și Libia. Autorul identifică 27 de forme, unele cu mai multe variante, bazându-se pe tipologia lui J.W. Hayes. Acestea se datează de la mijlocul sec. II până în primele decenii ale sec. VII p.Chr. Deși trei dintre forme apar în contexte timpurii, acestea nu au fost analizate în capitolul anterior. Marian Mocanu nu face referire în repertoriul său la două forme identificate de noi la Arrubium (*Descoperiri arheologice de epocă romană la Măcin*, Pontica 30, 1997, p. 317-330), deși într-un studiu anterior (*Notes on the "African Red Slip Ware" Ceramics in Scythia Minor*, SAA 18, 2012, p. 319-340) explică excluderea acestora. În ceea ce privește singura formă preluată, *Hayes 27*, desenele nu corespund realității. Nici câteva forme de la Halmyris, publicate de Florin Topoleanu (*Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris, sec. I-VII d. Ch.*, Tulcea, 2000) nu sunt luate în considerare. Autorul include în catalog și motivele decorative (ștampile) de pe vasele incluse în această categorie.

În ceea ce privește ceramica micro-asiatică, în zona istro-pontică sunt atestate două categorii: *Late Roman Coloured Ware* și *Late Roman C / Phocaeen Red Slip Ware*.

Pentru prima categorie, introdusă în literatura de specialitate de către J. W. Hayes în urmă cu trei decenii, autorul identifică câteva castroane incluse în patru forme; unele prezintă decor.

A doua categorie, identificată pentru prima dată de F.O. Waagé în 1933 pe baza descoperirilor din Agora Atenei, este, de departe, cea mai numeroasă în toate siturile

cercetate. După tipologia lui Hayes, Marian Mocanu identifică opt forme, unele cu mai multe variante, în contexte datate de la mijlocul sec. IV până în sec. VII p.Chr. Cea mai populară formă din zona în discuție, ca de altfel în întregul bazin oriental al Mediteranei, e *Hayes 3*, atestată prin toate cele opt variante cunoscute. Motivele decorative (ștampile) sunt foarte variate: geometrice, vegetale, zoomorfe, antropomorfe, paleocreștine.

Ceramica pontică (*Pontic Red Slip Ware*), identificată mai întâi de Andrei Opaîț la Babadag-Topraichioi, Halmyris și Aegyssus apoi de Krzysztof Domżański și Tat'jana Arsen'eva în situri din zona nord-pontică (în special la Tanais), este slab reprezentată în spațiul dintre Dunăre și Mare. Pe baza tipologiei celor din urmă, Marian Mocanu găsește patru forme.

Ultimul capitol, *Ceramica de masă din spațiul vest-pontic în contextul lumii romane*, reprezintă concluziile lucrării. Autorul remarcă faptul că în toate siturile ceramica de masă este cea mai răspândită dintre toate categoriile funcționale, cu excepția amforelor; unele produse acoperă întregul teritoriu al Imperiului roman și, nu de puține ori, depășesc granițele acestuia. Răspândirea amforelor se explică însă prin faptul că sunt ambalaje pentru trei categorii principale de mărfuri (vinul, uleiul de măsline și produsele din pește), costul de producție al acestora regăsindu-se în costul final al produsului transportat, pe când vesela de masă reprezintă o marfă în sine; în plus, cea din urmă e utilizată o perioadă mai lungă.

Ponderea vaselor din siturile reprezentative este analizată pe forme sau tipuri în cadrul fiecărei zone de producție, pe perioade (a Principatului, respectiv a Dominatului). Din păcate, autorul tratează foarte sumar atestarea veselei pe zone de producție (levantia, micro-asiatică, occidentală, pontică, nord-africană) în cazul siturilor în care aceasta a fost studiată (e.g. pentru Antichitatea târzie, amintește doar că ceramica micro-asiatică deține în provincia Scythia o cotă de 85 %, cea nord-africană 5-10 % etc.). Ar fi fost de dorit reprezentarea acestui aspect prin tabele și grafice, cele câteva informații din notele de subsol nefiind suficiente.

Ilustrația inclusă în text (desene – profile și motive decorative ale vaselor, fotografii color cu acestea și cu structura pastei, grafice, hărți cu răspândirea artefactelor în spațiul istro-pontic) este de calitate foarte bună.

Rezumatul consistent în limba engleză, *Abrevierile* și *Bibliografia* (care cuprinde cele mai noi contribuții) întregesc această importantă lucrare, care poate fi considerată un manual pentru toți specialiștii preocupați de ceramica romană.

Dorel PARASCHIV

Institutul de Cercetări Eco-Muzeale "Gavrilă Simion",
Str. Progesului, nr. 32, 820009, Tulcea, Romania